

Манжук І. В.,
кандидат юридичних наук,
Національна академія Служби безпеки України

ОБ'ЄКТИВНІ ОЗНАКИ СКЛАДУ ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 274 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Анотація. Досліджується безпосередній об'єкт злочину, передбаченого ст. 274 КК України, та його предмет. Розмежовується поняття ядерних і радіаційних матеріалів, ядерної та радіаційної безпеки. Наведені приклади змісту аналогічних статей кримінальних кодексів інших країн.

Ключові слова: ядерна або радіаційна безпека, нормативно-правові акти, безпосередній об'єкт.

Постановка проблеми. Увага до проблем забезпечення ядерної та радіаційної безпеки в процесі відповідного виробництва зумовлюється широким застосуванням ядерних установок та джерел іонізуючого випромінювання, необхідністю усунення під час цього можливих негативних та небезпечних загроз, що можуть призвести до невідворотних наслідків.

Стан дослідження. Об'єктивні ознаки складу злочину, передбаченого ст. 274 Кримінального кодексу України (далі – КК) активно вивчаються В. І. Борисовим, Л. Д. Заркуа, М. І. Коржанським, В. К. Матвійчуком, В. О. Навроцьким, О. О. Пашенко та іншими науковцями, проте однозначної їх характеристики в юридичній літературі немає.

Мета дослідження полягає у тому, щоб розглянути дискусійні погляди фахівців щодо аналізованого складу злочину та здійснити визначення його об'єктивних ознак.

Виклад основного матеріалу. Ст. 274 КК передбачає кримінальну відповідальність за порушення на виробництві правил ядерної або радіаційної безпеки особою, яка зобов'язана їх дотримувати, якщо воно створило загрозу загибелі людей чи настання інших тяжких наслідків або заподіяло шкоду здоров'ю потерпілого. Під правилами ядерної або радіаційної безпеки розуміються будь-які підзаконні акти (інструкції, вимоги, положення, порядки) які регламентують вимоги, умови та критерії безпеки щодо робіт з ядерними та радіоактивними матеріалами. Їх дотримання є обов'язковим при здійсненні будь-якого виду відповідної діяльності.

Розглянемо *об'єктивні ознаки зазначеного складу злочину*, які характерні для злочину, передбаченого у ст. 274 КК. Загальноприйнятим є триступенева класифікація об'єктів злочину, яка включає загальний (сукупність суспільних правовідносин, що охороняються кримінальним законом), родовий (окрема група однорідних суспільних правовідносин), безпосередній (конкретно визначені суспільні правовідносини) об'єкт.

Кримінальне правопорушення, передбачене ст. 274 КК, знаходиться у Розділі Х «Злочини проти безпеки виробництва» його Особливої частини. До нього входять 5 статей, розміщених логічно послідовно. Ст. 271, яка відкриває Розділ Х, встановлює кримінальну відповідальність за порушення вимог законодавства про охорону праці. Зауважимо, що належне забезпечення охорони праці на будь-яких виробництвах унеможливило б його небезпечність та аварійність. У вказаному розділі встановлена кримінальна відповідальність за порушення встановлених нормативно-правовими актами правил під час виконання робіт з підвищеною небезпекою (ст. 272), на вибухово-небезпечних підприємствах або у таких цехах (ст. 273), ядерної або радіаційної безпеки (ст. 274); щодо безпечного використання про-

мислової продукції або безпечної експлуатації будівель і споруд (ст. 275). Комплексний різногалузевий характер відносин щодо безпеки виробництва зумовлює формулювання бланкетним способом усіх диспозицій статей, що передбачають склади злочинів даного роду [1, с. 3]. Частка бланкетних диспозицій в статтях Особливої частини КК становить приблизно 53% [2].

Для правильного розуміння правової природи злочину, передбаченого ст. 274 КК, необхідний аналіз змісту інших нормативно-правових актів, насамперед законів України «Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку» від 8.02.1995 р. № 39/95-ВР, «Про поводження з радіоактивними відходами» від 30.06.1995 р. № 255/95-ВР, «Про видобування і переробку уранових руд» від 11.01.2000 р. № 645/97-ВР, а також підзаконних правових актів, серед яких виділимо Загальні положення забезпечення безпеки атомних станцій, затверджені наказом ДКЯР України від 19.11.2007 р. № 162; ПОРЯДОК здійснення державного нагляду за дотриманням вимог ядерної та радіаційної безпеки, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 13.11.2013 р. № 824.

Під *родовим об'єктом злочинів*, передбачених Розділом Х Особливої частини КК, в юридичній літературі визначаються суспільні відносини у сфері забезпечення безпеки небезпечно-го виробництва. Підкреслимо, що мова йде про виробництва, на яких навіть незначне недотримання умов та порядку забезпечення безпеки можуть зумовити якнайменше тяжкі або непередбачувані наслідки. На наш погляд, *родовий об'єкт злочинів*, передбачених Розділом Х Особливої частини КК варто конкретизувати наступним чином: *ним є суспільні відносини у сфері забезпечення належного порядку, правил, умов та стандартів безпеки виробництва*. Вказівка на саму лише безпеку виробництва є досить загальною.

Щодо визначення безпосереднього об'єкту злочину, передбаченого ст. 274 КК відзначимо наступне. По-перше, ним є конкретні суспільні відносини, що складаються у сфері забезпечення ядерної та радіаційної безпеки. По-друге, в юридичній літературі визначається основний безпосередній об'єкт та додатковий обов'язковий об'єкт, а окремими авторами вказується також на додатковий факультативний об'єкт аналізованого злочину [3].

Основним *безпосереднім об'єктом злочину*, передбаченого ст. 274 КК більшість науковців встановлюють безпеку виробництва, на якому застосовуються радіоактивні матеріали, додатковим обов'язковим об'єктом – життя та здоров'я особи [4]. О. О. Пашенко безпосереднім об'єктом вказаного злочину визначає ядерну та радіаційну безпеку виробництва, додатковим обов'язковим об'єктом – життя і здоров'я особи, додатковими факультативними відносинами – відносини власності та екологічна безпека [5, с. 5]. Таку ж позицію займають автори науково-практичного коментаря Кримінального кодексу України [6, с. 520].

Наведемо законодавче визначення поняття ядерна та радіаційна безпека. Радіаційна безпека – це дотримання допустимих меж радіаційного впливу на персонал, населення та навколишнє природне середовище, встановлених нормами, правилами та

стандартами з безпеки, а ядерна безпека – це дотримання норм, правил, стандартів та умов використання ядерних матеріалів, що забезпечують радіаційну безпеку [7]. Аналіз визначень цих термінів дозволяє зробити наступний висновок: дотримання законодавчо встановленого порядку використання ядерних матеріалів забезпечує радіаційну безпеку, дотримання останньої забезпечує безпеку довкілля та населення. На наш погляд, найбільш оптимальним є наступне визначення основного безпосереднього об'єкту аналізованого злочину: *ним виступають суспільні відносини, пов'язані із забезпеченням ядерної та радіаційної безпеки виробництва* [8]. Об'єктом злочину завжди є ті суспільні відносини, що поставлені під охорону кримінального закону, на які посягає злочин і вчиняє певну шкоду або створює загрозу її вчинення [9, с. 159].

Зауважимо, що аналогічні норми містяться в кримінальних кодексах інших країн, де безпосередній об'єкт злочину визначений більш конкретно. Так, ст. 244 Особливої частини Кримінального кодексу Республіки Казахстан встановлена кримінальна відповідальність за порушення правил безпеки на об'єктах атомної енергетики, диспозиція якої вказує як на злочинне діяння порушення правил безпеки під час розміщення, проектування, будівництва або експлуатації об'єктів ядерної енергетики [10]. Диспозиція ст. 301 Особливої частини Кримінального кодексу Республіки Білорусь безпосереднім об'єктом аналогічного злочину визначає порушення правил виробничо-технічної дисципліни або правил безпеки на об'єктах, пов'язаних з використанням ядерної енергії [11].

Науковцями підкреслюється, що структурними елементами суспільних відносин, на які безпосередньо посягає цей злочин, є: *предмет* – стан ядерної та радіаційної безпеки виробництва (суспільний інтерес); *суб'єкти* – держава, в особі спеціально уповноважених виконавчих органів, фізичні особи та їх соціальні об'єднання; *соціальний зв'язок* – створення та підтримання суб'єктами стану ядерної та радіаційної безпеки виробництва [6, с. 520]. Зауважимо, що зазначення предмету злочину наводиться або в самому законі, або він впливає з диспозиції кримінально-правової норми, або визначається іншими нормативними актами, якщо диспозиція має бланкетний характер. Предмет злочину – це будь-які речі матеріального світу, з певними властивостями яких закон про кримінальну відповідальність пов'язує наявність у діях особи ознак конкретного складу злочину [12, с. 100]. У даному випадку, предмет злочину наводиться в диспозиції ст. 274 КК, яка вказує, що порушення правил безпеки на виробництві зумовлює посягання на стан ядерної або радіаційної безпеки. Дотримання правил безпеки забезпечує належний її стан (не радіаційний, не шкідливий для обслуговуючого персоналу і населення). Але в деяких публікаціях як предмет злочину називаються лише радіоактивні матеріали [2]. На наш погляд, у такому випадку йде ототожнення ядерних та радіоактивних матеріалів.

В той же час між ними є різниця. Наводячи визначення цих термінів зауважимо, що однозначності їх тлумачення в нормативно-правових актах не має. Ядерними матеріалами Конвенція про фізичний захист ядерного матеріалу та ядерних установок від 26.10.1979 визначає плутоній, уран-233, уран-235 [13]. Закон України «Про використання ядерної енергії і радіаційну безпеку» в ст.1 ядерний матеріал визначає як будь який вихідний або спеціальний розщеплюваний матеріал, радіоактивні матеріали – як джерела іонізуючого випромінювання, ядерні матеріали та радіоактивні відходи [7]. Під радіоактивними матеріалами також розуміються будь-які матеріали, які містять радіонукліди і для яких питома активність та сумарна активність вантажу (проби) перевищують межі, встановлені

нормами, правилами та стандартами з ядерної та радіаційної безпеки [14]. Тобто, поняття радіоактивних матеріалів є більш широким, узагальнюючим; ядерні матеріали є завжди радіоактивними, але не всі радіоактивні матеріали є ядерними. Таким чином, вважається доцільним розмежовувати радіоактивні та ядерні матеріали.

У п. 15 Постанови Пленуму ВСУ від 12.06.2009 р. № 7 «Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини проти безпеки виробництва» зазначається, що потерпілими від аналізованого злочину можуть бути як працівники виробництва, на якому використовуються ядерні або радіоактивні матеріали, так і особи, які не мають до такого виробництва відношення [15].

З об'єктивної сторони злочин, передбачений ст. 274 КК, характеризується сукупністю чотирьох ознак: 1) діянням у вигляді порушення правил ядерної або радіаційної безпеки; 2) суспільно небезпечними наслідками цих порушень – створенням загрози загибелі людей чи настання інших тяжких наслідків або заподіянням шкоди здоров'ю потерпілого (ч. 1 ст. 274), або у вигляді загибелі людей чи інших тяжких наслідків (ч. 2 ст. 274); 3) причинним зв'язком між вказаними діяннями та суспільно-небезпечними наслідками; 4) місцем вчинення злочину.

Порушення на виробництві правил ядерної або радіаційної безпеки виявляється у вчиненні особою, яка зобов'язана їх дотримувати, активних злочинних дій або у пасивному злочинному поведженні. В юридичній літературі автори вказують на такі неправомірні діяння особи, яка повинна дотримувати правил ядерної або радіаційної безпеки як допуск до робіт в умовах радіоактивного випромінювання працівників, не забезпечених засобами дозиметричного контролю; не проведенні дезактивації обладнання; допуск до роботи осіб, які не мають права працювати на об'єктах атомної енергетики; порушення фізичного захисту атомних реакторів або установок, в яких використовуються радіоактивні матеріали; порушенні порядку утилізації відпрацьованих джерел іонізуючого випромінювання; використанні ядерної енергії без отримання належних дозволів, передбачених законом тощо. Науковцями вказується, що основні правопорушення, за які передбачається кримінальна відповідальність за ст. 274 КК, вчиняються активними незаконними діями.

Проте аналіз неординарних та критичних ситуацій на АЕС покаже, що переважна більшість порушень (до 75%) на АЕС зумовлена відмовами обладнання. Основні причини цього – недостатнє фінансування заміни обладнання, яке відпрацювало свій ресурс, а також конструкторсько-технологічні недоліки основного технологічного обладнання (корозійне пошкодження теплообмінних трубок парогенераторів, відмови турбогенераторів, трансформаторів тощо). Тобто, у даному разі ми можемо вказувати на *злочинну бездіяльність* – недостатній контроль за станом технологічних процесів та технологічного обладнання, не проведення всіх організаційно-правових та інженерно-технічних заходів з фізичного захисту ядерних установок та ядерних матеріалів. У 2007 р. через неполадки було відключено енергоблок на Запорізькій АЕС, на якій щороку виробляється майже чверть від загального обсягу електроенергії у державі [16]. В 2014 р. на цій же АЕС знову фіксувалася така неординарна ситуація [17]. Хоча протягом останніх років спостерігається стабільна тенденція до зменшення порушень у роботі ядерних установок, що є наслідком проведення комплексу робіт з виконання заходів щодо підвищення рівня безпеки, реконструкції і модернізації. На розгляд судів справи про злочини, склад яких передбачений ст. 274 КК – порушення правил ядерної та радіаційної безпеки не надходять [18]. Зауважимо, якщо

неправомірними діями особи, яка зобов'язана на виробництві дотримувати правила ядерної або радіаційної безпеки, не завдається суспільно небезпечних наслідків, передбачених ст. 274 КК, то зазначена стаття не застосовується. Кримінальна відповідальність настає лише за наявності реальної загрози, тобто загроза заподіяння шкоди об'єктові повинна бути встановлена як факт об'єктивної дійсності [19].

У вищезазначеній Постанові Пленуму ВСУ вказано, що поняття «шкода здоров'ю потерпілого» (частина перша статті 271, частина перше статті 272, частина перша статті 273, частина перша статті 274, частина перше статті 275 КК) охоплює випадки, пов'язані із заподіянням особі середньої тяжкості чи легких тілесних ушкоджень, що спричинили короточасний розлад здоров'я або незначну втрату працездатності. Як поняття «загроза загибелі людей чи настання інших тяжких наслідків» (частина перша статті 272, частина перша статті 273, частина перша статті 274, частина перша статті 275 КК) необхідно розуміти такі зміни у стані виробничих об'єктів, підприємств, унаслідок яких виникає реальна небезпека заподіяння (настання) шкоди вказаним у цих статтях благам. Тяжкість ймовірних наслідків визначається залежно від цінності благ, які поставлено під загрозу, кількості осіб, які можуть постраждати від небезпечних дій, розміру можливої матеріальної шкоди тощо [15].

До об'єктивної сторони злочину, передбаченому ст.274 КК відноситься причинний зв'язок між винним діянням (порушенням на виробництві правил ядерної або радіаційної безпеки) та його наслідками (створення реальної загрози загибелі людей чи настання інших тяжких наслідків або заподіяння шкоди здоров'ю потерпілого). О. О. Пащенко зроблено висновок про те, що порушення правил ядерної або радіаційної безпеки належить до злочинів з похідними наслідками: *основним (приміжним) наслідком є зниження рівня безпеки виробництва, на якому використовуються ядерні або радіоактивні матеріали, додатковими (похідними) – створення реальної загрози загибелі людей чи настання інших тяжких наслідків, заподіяння шкоди здоров'ю потерпілого, загибель людей чи інші тяжкі наслідки* [3, с. 6].

Суспільно небезпечні наслідки злочину, передбаченого ст. 274 КК, за своїм змістом є матеріальними. До таких наслідків відноситься майнова шкода, заподіяна громадянам, юридичним особам, державі, а також фізична шкода, заподіяна людині. Нею є зміни, що заподіюються в результаті неправомірних посягань на життя та здоров'я особи (позбавлення життя, нанесення тілесних ушкоджень, розлад здоров'я). Поняття «шкода здоров'ю людини» має широкий обсяг, «... для позначення суспільно небезпечних наслідків є придатним і доречним як узагальнююче поняття, зміст якого має бути уточнений щодо кожного конкретного злочину як у самому законі, так і у текстах, що роз'яснюють закон» [20, с. 229]. Фізична шкода, яка заподіюється особі, не має грошового вираження, але відшкодування витрат, пов'язаних з відновленням здоров'я, визначене нормами цивільного і кримінально-процесуального права.

Аналізована стаття КК вказує на місце вчинення злочину, ним визначається виробництво, на якому використовуються ядерні або радіоактивні матеріали, це: АЕС; дослідницькі ядерні реактори; об'єкти з переробки радіоактивних відходів, сховища, призначені для зберігання відпрацьованого ядерного палива або для захоронення відпрацьованого ядерного палива або радіоактивних відходів. Об'єктами державного нагляду за дотриманням вимог ядерної та радіаційної безпеки є – ядерні установки, об'єкти, призначені для поводження з радіоактивними відходами, об'єкти з переробки уранових руд, ядерні матеріали, радіоактивні відходи, інші джерела іонізу-

юючого випромінювання та діяльність у сфері використання ядерної енергії підприємств, установ, організацій, посадових осіб та персоналу, фізичних осіб-підприємців, які провадять таку діяльність [21].

Висновки. Підводячи підсумки, відмітимо, що: 1) родовим об'єктом злочинів, передбачених Розділом Х Особливої частини КК є суспільні відносини у сфері забезпечення належного порядку, правил, умов та стандартів безпеки виробництва; 2) основним безпосереднім об'єктом злочину, передбаченого ст. 274 КК, виступають суспільні відносини, пов'язані із забезпеченням ядерної та радіаційної безпеки виробництва; 3) додатковим обов'язковим об'єктом аналізованого злочину є життя і здоров'я особи, додатковим факультативним об'єктом – відносини власності та екологічна безпека; 4) диспозиція статті носить бланкетний характер; 5) потерпілими від злочину є як працівники виробництва, на якому використовуються ядерні або радіоактивні матеріали, так і особи, які не мають до такого виробництва відношення; 6) об'єктива сторона даного злочину полягає у порушенні правил ядерної або радіаційної безпеки, що спричиняє тяжкі наслідки, та може вчинятися як шляхом дії, так і бездіяльності. Проте практика показує, що кримінальні справи про злочини, склад яких передбачений ст.274 КК судами не розглядаються, хоча неполадки в роботі, наприклад, АЕС є частими. Але вони не призводять до тих суспільно небезпечних наслідків, які передбачені складом злочину аналізованої статті.

Література:

1. Яремко Г. З. Бланкетні диспозиції, що відносяться до ознак об'єкту та злочину / Г. З. Яремко // Часопис Академії адвокатури України. – 2009. – №5. – С. 1-9.
2. Яремко Г. З. Бланкетні диспозиції в статтях Особливої частини Кримінального кодексу України: автореф. дис. канд. юрид. наук: спец.: 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право» / Г. З. Яремко. – Львів, 2010. – 18 с.
3. Пшонка В. П. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. / За заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. – 5-те вид., допов. – Х. : Право, 2013. Т.1: Загальна частина / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. – Х., 2013. – 376 с.
4. Коментар до статті 274. Порушення правил ядерної або радіаційної безпеки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://jurist-online.com/ukr/uslugi/yuristam/kodeks/024/271.php>.
5. Пащенко О. О. Кримінальна відповідальність за порушення правил ядерної або радіаційної безпеки: соціальна обумовленість і склад злочину: автореф. дис. канд. юрид. наук: спец.: 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право» / О. О. Пащенко. – Харків., 2004. – 18 с.
6. Кримінальний кодекс України: науково-практичний коментар / Відп. ред. С. Л. Стрельцов. – Видан. 9, перероблене та доповнене. – Харків: ТОВ «Одіссей», 2013. – 910 с.
7. Про використання ядерної енергії і радіаційної безпеки: Закон України від 8.02.1995 р. № 39/95-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/go/39/95-вр.
8. Коментар до статті 274. Порушення правил ядерної або радіаційної безпеки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pidruchniki.com/1347071160006/pravo/porushennya_pravil_yadernoy_i_abo_radiatsiynoyi_bezpeki_274.
9. Палюх Л. Еще раз к вопросу об объекте преступления / Л. Палюх // Закон и жизнь. – 2013. – 8/4. – С. 158-159.
10. Кримінальний кодекс Республіки Казахстан [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://law.edu.ru/norm/norm.asp?normID=1243100&subID=100105558,100105575,100106509,100106672#text>.
11. Кримінальний кодекс Республіки Білорусь [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pravo.kulichki.com/vip/uk/00000022.htm>.
12. Кримінальне право України: загальна частина: [підручник] / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін.; за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – 4-те вид. перер. і доп. – Х. :Право, 2010. – 456 с.
13. Конвенція про фізичний захист ядерного матеріалу та ядерних установок від 26.10.1979. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_024.

14. Радіоактивні матеріали [Електронний ресурс]. – Режим доступу: uk.wikipedia.org/wiki/.
15. Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини проти безпеки виробництва: постанова Пленуму Верховного Суду України від 12.06.2009 р. № 7 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nkag.org.ua/index.php?plugin=Content&path=Documents/Ug_praktika/postanova20097.
16. Енергоблок Запорізької АЕС відключено через неполадки // Голос України. – 2007, 17 липня.
17. Неисправности на Запорожской АЭС – не единственная причина отключения света в Украине [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://news.finance.ua/ru/news/~/340014>.
18. Практика розгляду судами кримінальних справ про злочини, пов'язані з порушенням вимог законодавства про охорону праці [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dnop.com.ua/ot/judiciary12.htm>.
19. Бажанов М. І. Кримінальне право України: [підручник]. – Київ: Юриком Інтер, 2005 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ebk.net.ua/Book/KPravo/06-09/1083.htm>.
20. Брич Л. Розмежування складів злочинів, спільною ознакою яких є суспільно небезпечні наслідки у вигляді шкоди здоров'ю людини: зміст спільних ознак // Л. Брич // Вісник Львів. ун-ту. Серія юрид. – 2009. – Вип. 48. – С. 225-240.
21. Порядок здійснення державного нагляду за дотриманням вимог ядерної та радіаційної безпеки, затверджений постановою Кабінету міністрів України від 13.11. 2013 р. № 824 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/go/824-2013-p.

Манжул И. В. Объективные признаки состава преступления, предусмотренного ст. 274 Уголовного кодекса Украины

Аннотация. Исследуется непосредственный объект преступления, предусмотренного ст. 274 Уголовного кодекса Украины и его предмет. Разграничивается понятие ядерных и радиационных материалов, ядерной и радиационной безопасности. Наведены примеры содержания аналогичных статей уголовных кодексов других стран.

Ключевые слова: ядерная или радиационная безопасность, нормативно-правовые акты, непосредственный объект.

Manzhul I. The objective signs of the offense under art. 274 of the Criminal Code of Ukraine

Summary. The direct object of a crime under the Criminal Code of Ukraine st. 274 and its subject are investigated. The concept of nuclear and radioactive materials, nuclear and radiation safety are delimited. The examples of content articles similar criminal codes of other countries.

Key words: nuclear and radiation safety, regulations, direct object.